

STANISŁAWA FLESZAROWA-MUSKAT

1919-1989

Stanisława Fleszarowa-Muskat (z domu Krzycka) – urodziła się 21 stycznia 1919 roku w Siennowie koło Przeworska, córka Władysława i Wandy z Isakiewiczów. Powieściopisarka, poetka, publicystka, dramaturżka. Nazywano ją niekoronowaną pierwszą damą literatury wybrzeżowej. Jej podwójne nazwisko jest konsekwencją dwóch małżeństw: pierwszego w 1942 z Jerzym Fleszarem oraz drugiego w 1957 z Tadeuszem Muskatem.

Uzyskała świadectwo dojrzałości w gimnazjum w Kole w 1936 roku, następnie studiowała prawo na Uniwersytecie Poznańskim aż do wybuchu II wojny światowej. W czasie okupacji wywieziono ją na roboty do Niemiec, z których została zwolniona ze względu na stan zdrowia. Potem przebywała we Lwowie i w Częstochowie, aby w 1945 roku zamieszkać w Gdyni. Pracowała w redakcji „Dziennika Bałtyckiego”, następnie zajmowała się z ramienia spółdzielni „Czytelnik” walką z analfabetyzmem i organizacją spotkań z pisarzami. W 1951 roku została kierowniczką literacką Teatru Wybrzeże, następnie podjęła pracę w Państwowym Przedsiębiorstwie Estrada w Sopocie. W latach 1954–1955 i 1966–1971 pełniła funkcję przewodniczącej Oddziału Gdańskiego Związku Literatów Polskich. Była członkinią rady programowej Wydawnictwa Morskiego. W roku 1957 zamieszkała w Sopocie i zajęła się głównie twórczością literacką. W 1967 roku ukończyła Studium Scenopisarstwa w Warszawie.

Utworami poetyckimi zadebiutowała już w czasach szkolnych, w czasie studiów publikowała wiersze w gazetach poznańskich. Jej pierwsza powieść, Pozwólcie nam krzyczeć, ukazała się w 1958 roku. Ponadto pisała cotygodniowe felietony do „Głosu Wybrzeża” oraz „Wieczoru Wybrzeża”. Spod jej pióra wyszło ponad 700 utworów literackich w tym ponad 30 powieści, opowiadań i dramatów, przede wszystkim o tematyce związanej z wybrzeżem.

Była współautorką scenariuszy filmowych i seriali, a także autorką spektakli telewizyjnych. Napisała tekst do Kantaty Gdańskiej Kazimierza Wiłkomirskiego. Otrzymała odznaczenia państwowe, była też laureatką nagród Ministerstwa Kultury i Sztuki oraz Prezydentów Miast Gdańska, Gdyni i Sopotu. Jako jedyna kobieta otrzymała w 1968 roku nagrodę im. Mariusza Zaruskiego przyznawaną pisarzom-marynistom.

Zmarła 1 października 1989 roku, została pochowana na cmentarzu komunalnym w Sopocie.

Rozgrywające się nad polskim morzem utwory Fleszarowej-Muskat były bliskie rzeczywistości i lubiane, napisane ciekawie i fascynująco, wielokrotnie wznawiane. Są czytane do dzisiaj. Ich wątki psychologiczne nie straciły wiele na aktualności. Można ich było słuchać w Polskim Radiu (Milionerzy, Kochankowie róży wiatrów), a także tłumaczono je na obce języki.

Spuścizna po Fleszarowej-Muskat została przekazana Bibliotece Gdańskiej PAN. W 1991 roku utworzono fundację jej imienia, której zadaniem jest zbieranie, przechowywanie oraz udostępnianie pamiątek po pisarce i zabieganie o ponowne wydawanie jej książek, a także przyznawanie stypendiów wyróżniającym się studentom filologii polskiej Uniwersytetu Gdańskiego. Imieniem pisarki nazwano ulice w Kole i w Gdyni.

Bibliografia

Stanisława Fleszarowa-Muskat, [w:] *Encyklopedia Gdańska*, Gdańsk 2012, s.286.

Fleszarowa-Muskat S., *Pozwólcie nam krzyżeć*. Wiele wydań, pierwsze 1958.

Fleszarowa-Muskat S., *Kochankowie róży wiatrów*. Wiele wydań, pierwsze 1961.

Fleszarowa-Muskat S., *Milionerzy*. Wiele wydań, pierwsze 1961.

Świerkosz K., *Na fali. Portret Biograficzny Stanisławy Fleszarowej-Muskat*, Warszawa 2013.

Autorka: Elżbieta Podoska-Filipowicz

MARIA RÓŻA FRANKOWSKA

1919-1989

Pierwsza powojenna gdyńska radna, działaczka społeczna.

Urodziła się w 1896 roku w Kijowie, w polsko-szkockiej rodzinie Dobrowolskich; niewiele wiemy o jej latach młodości. W 1922 roku wyszła za mąż za komandora Stefana Frankowskiego. Razem z nim zamieszkała w Paryżu, gdzie urodził się ich pierwszy syn Stefan. Następnie całą rodziną przenieśli się do Warszawy, gdzie z kolei urodziła się córka – Maria Jolanta. W 1933 roku mąż Marii został mianowany dowódcą Obrony Wybrzeża Morskiego w Gdyni i tak cała rodzina znalazła się nad morzem. Zamieszkali w Willi Trzech Róż przy ulicy Sienkiewicza.

W Gdyni Maria została przewodniczącą Rodziny Wojskowej, wchodzącej w skład Komisji Porozumiewawczej Organizacji Kobiety. Zajmowała się ona popularyzacją aktywności obywatelskiej kobiet w życiu miasta, a w głównej mierze ich przyszłym udziałem w wyborach samorządowych i parlamentarnych. Prócz tego Rodzina Wojskowa dożywiła dzieci z biedniejszych dzielnic, organizowała dla nich świetlice i przedszkola oraz tworzyła placówki sanitarne. Frankowska była także członkinią Miejskiej Komisji Opieki Społecznej, przewodniczącą komitetu pomocy marynarzom, wdowom i sierotom po marynarzach przy Kole Marynarzy. Była bardzo aktywną i oddaną sprawie działaczką.

Od marca 1935 roku, z racji licznie pełnionych funkcji społecznych, Maria Róża Frankowska stanęła na czele Komisji Opieki Społecznej Rady Miejskiej. Rok później gdyńianki zawiązały Komisję Porozumiewawczą Organizacji Kobiety w Gdyni i wysunęły postulat, by w Radzie Miejskiej znalazło się miejsce dla kobiecej reprezentacji. Osiemnastego czerwca 1937 radna Maria Róża Frankowska po raz pierwszy wzięła udział w obradach gdyńskiej Rady Miejskiej. Próbowała również dostać się do Sejmu w wyborach parlamentarnych w 1938 roku z ramienia pomorskiego Obozu Zjednoczenia Narodowego. Wybory odbyły się w listopadzie; Frankowska uzyskała ponad 12 tysięcy głosów i była druga pod względem liczby głosów w Gdyni. Nie dało jej to jednak miejsca w Parlamencie.

Wojna zniweczyła dalsze plany radnej. W 1940 roku zginął jej mąż, ona sama zaś wraz z dziećmi została ewakuowana do Wielkiej Brytanii, a stamtąd do Kanady. Ponieważ należała do znanych polskich urzędników, ich wyjazd zorganizował rząd polski w Londynie. Za ocean ruszyła na statku Batory. Wraz z rodziną zamieszkała w Montrealu, gdzie dzięki znajomości języków obcych dostała pracę w biurze amerykańskiej kompanii. Szybko awansowała do stanowiska dyrektorki personelu żeńskiego. Dzięki niej wielu polskich emigrantów i wiele emigrantek znalazło w Kanadzie swoją pierwszą pracę. W 1949 roku wyszła po raz drugi za mąż za generała Antoniego Szyllinga, działacza polonijnego i wydawcę polskojęzycznej gazety.

Zmarła 13 kwietnia 1986 roku w Vancouver.

Bibliografia

Polonijny Biuletyn Informacyjny w Winnipegu, Diaspora – Narodziny polskiej emigracji w Kanadzie 1940-1960, http://www.polishwinnipeg.com/diaspora/5.htm#_ftn14. Dostęp: 20.11.2018.

Polonijny Biuletyn Informacyjny w Winnipegu, Poza gniazdem. Wizerunki emigrantki polskiej w Kanadzie w XX wieku, <http://www.polishwinnipeg.com/pozagniazdem/051-PozaGniazdem.htm>. Dostęp: 20.11.2018.

Sokołowska, M., *Kobiety Gdyni z kraju i ze świata*, Gdynia 2015.

Autorka: Anna Zielińska-Fedoruk

ALEKSANDRA GABRYSIAK

1942-1993

Lekarka i działaczka społeczna, współtwórczyni gdańskiego Telefonu Zaufania, inicjatorka i współzałożycielka Domu Samotnej Matki w Elblągu, działaczka Komisji Towarzystwa Przyjaciół Dzieci.

Urodzona 16 kwietnia 1942 roku w Radzyminie, absolwentka II Liceum Ogólnokształcącego w Gdańsku, w 1968 roku ukończyła studia lekarskie na Wydziale Lekarskim Akademii Medycznej w Gdańsku, a w 1972 roku złożyła egzamin i uzyskała tytuł lekarza specjalisty w zakresie diagnostyki laboratoryjnej.

Urodziła się, gdy jej rodzina przebywała na wysiedleniu. W Radzyminie spędziła cały okres okupacji. W tym czasie pierwsze objawy zaczęła dawać krzywica witamino-D-oporna, choroba, która wywarła wielki wpływ na całe jej późniejsze życie i stała się jedną z przyczyn, przez które Gabrysiak zdecydowała się rozpocząć studia medyczne.

Po wojnie wraz z rodziną przeniosiła się do Żnina, a w 1947 roku do Gdańska, w którym ukończyła szkołę średnią. Po nieudanej pierwszej próbie dostania się na Wydział Lekarski, podjęła pracę w Wojewódzkim Szpitalu w Gdańsku. W 1962 roku w końcu rozpoczęła wymarzone studia, jednocześnie kontynuuje działalność społeczną, w ramach której wspierała osoby zagrożone wykluczeniem.

Wychowana w rodzinie katolickiej, była głęboko wierząca. Po zakończeniu studiów medycznych urządziła przyjęcie, w czasie którego powierzyła swoje życie medycynie i symbolicznie złączyła się z Bogiem, przysięgając służbę osobom chorym i cierpiącym. Następnie podjęła pracę w Szpitalu Miejskim w Tczewie, w którym odpowiadała za organizację szpitalnego laboratorium. Równoległe, zainspirowana działalnością gdańskiego Telefonu Zaufania, z którym współpracowała, założyła analogiczną placówkę w Tczewie. W 1974 roku zdecydowała się na adopcję Marii, dziecka pozostawionego w gdyńskim szpitalu. Od tamtej pory aktywniej angażowała się także w kwestie społeczne związane z macierzyństwem i prawami dziecka.

W 1975 roku przeprowadziła się do Elbląga. W 1989 roku działalność rozpoczął zainicjowany przez nią Dom Samotnej Matki. Gabrysiak zaangażowała się również w działania Komisji Towarzystwa Przyjaciół Dzieci, w której walczyła między innymi o zmianę przepisów utrudniających proces adopcji dziecka. Rozpoczęła też współpracę z elbląskim Klubem Abstynenta „Żuławy”, a w 1984 roku z lokalną Poradnią Trzeźwości. Swoją prywatny numer podawała jako telefon kontaktowy dla osób w sytuacji kryzysowej, wielokrotnie udzielała schronienia potrzebującym.

6 lutego 1993 roku razem z córką Marią została zamordowana we własnym mieszkaniu przez jednego z swoich podopiecznych, który tego dnia przebywał na przepustce z zakładu karnego.

Bibliografia

Świątecka, G., *Doktor Ola. Lekarz ciała i duszy*, Gdańsk 1997.

Świątecka, G., *Życie po życiu doktor Oli. 75-lecie życia Aleksandry Gabrysiak (1942–1993)*, „Gazeta AMG”, 316 (2017), nr. 4, s. 37–39.

Autorka: Adrianna Halman

ANNA GOSIENIECKA

1917-2002

Wieloletnia kustoszka i wicedyrektorka do spraw naukowych w Muzeum Narodowym w Gdańsku. Urodziła się 9 grudnia 1917 w Poznaniu.

Już od najmłodszych lat obcowiała ze sztuką za sprawą swojego ojca, znanego w Poznaniu artysty malarza i grafika, założyciela Szkoły Sztuk Zdobniczych (dziś – Uniwersytet Artystyczny w Poznaniu). W 1937 roku rozpoczęła studia na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Poznańskiego z zamiarem specjalizowania się w historii sztuki. Jej plany przerwał jednak wybuch wojny. Wraz z rodziną została wysiedlona na teren Generalnego Gubernatorstwa. Brała udział w powstaniu warszawskim, została wówczas aresztowana i następnie więziona w obozach koncentracyjnych w Oświęcimiu, Ravensbrück i Buchenwald.

Po wojnie wróciła do Poznania i obroniła dyplom magistra filozofii w zakresie historii sztuki w 1947 roku. Niedługo potem przeniosiła się do zrujnowanego Po wojnie Gdańska, gdzie 1 października 1947 roku podjęła pracę w Muzeum Miejskim (w 1948 roku Muzeum zmieniło nazwę na Pomorskie, zaś od 1972 roku jest to Muzeum Narodowe w Gdańsku) jako asystentka. Pomagała organizować muzeum, uczestnicząc aktywnie w gromadzeniu rozproszonych po wojnie zbiorów sztuki. Współtworzyła pierwszą powojenną muzealną ekspozycję, która została udostępniona publiczności już w 1948 roku. To dzięki staraniom Gosienieckiej gdańszczanom i gdańszczankom została przybliżona twórczość związanego z Gdańskiem Daniela Chodowieckiego, malarza i rysownika. Przedstawiła ją na wystawie w 1951 roku wraz z napisanym przez siebie katalogiem jego prac. W 1956 roku pomogła otworzyć pierwszą w dziejach polskiego muzealnictwa ekspozycję malarstwa gdańskiego od XVI do XVIII wieku, do której ponownie stworzyła katalog. W późniejszych latach Gosieniecka była autorką wielu wystaw poświęconych dawnej i współczesnej sztuce gdańskiej oraz europejskiej. Wkrótce została wicedyrektorką do spraw naukowych w Muzeum.

Była jedną z założycielek periodyku „Gdańskie Studia Muzealne” i członkinią zespołu redakcyjnego. Wraz z profesorem Władysławem Odyńcem, historykiem z Uniwersytetu Gdańskiego, napisała scenariusz pierwszej stałej wystawy poświęconej tradycji Mazurka Dąbrowskiego. Została ona otwarta w 1978 roku w zaadaptowanym dla tego celu dworcu Józefa Wybickiego w Będominie, który dziś jest oddziałem Muzeum Narodowego w Gdańsku, którego pełna nazwa brzmi: Muzeum Hymnu Narodowego. Wkrótce po tym ówczesne władze poprosiły ją o przejście na emeryturę. Odeszła z Muzeum Narodowego, ale zaraz podjęła pracę w gdańskim Muzeum Diecezjalnym, gdzie uporządkowała i zinwentaryzowała zbiory.

W 1989 roku otrzymała dyplom Członka Honorowego Stowarzyszenia Historyków Sztuki za zasługi dla popularyzacji sztuki gdańskiej. W 1993 roku w Muzeum Narodowym w Gdańsku odbyło się sympozjum w całości poświęcone jej osobie.

Zmarła 30 stycznia 2002 roku. Została pochowana na Cmentarzu Srebrzysko w Gdańsku.

Bibliografia

Kriegseisen J., *Anna Gosieniecka wspomnienie*, „Gdańskie Studia Muzealne”, 7 (2011), s. 189–191.

Autorka: Anna Zielińska-Fedoruk

EWA GRACZYK

1953-

Profesorka zwyczajna doktor habilitowana, pracuje w Katedrze Teorii Literatury i Krytyki Artystycznej Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu Gdańskiego; literaturoznawczyni, eseistka, redaktorka, działaczka społeczna. Urodziła się 24 sierpnia 1953 roku w Gdyni.

Absolwentka filologii polskiej na Uniwersytecie Gdańskim (UG). Pracę magisterką napisała pod kierunkiem profesor Marii Janion w 1977 roku. Od 1979 do 1983 roku była słuchaczką studium doktoranckiego w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w Warszawie. Od 1983 roku związana z Uniwersytetem Gdańskim zawodowo. Początkowo jako asystentka. Trzy lata później obroniła pracę doktorską, a w 1988 została adiunktem w Zakładzie Teorii Literatury Instytutu Filologii Polskiej UG. W latach 1994-1998 wykładała na Uniwersytecie w Tuluzie we Francji. W 2000 roku na Uniwersytecie Gdańskim wraz z dr Moniką Pomirską współtworzyła jedną z pierwszych feministycznych konferencji w Polsce (Konferencja o Kopciuszku). Obie wspólnie opiekowały się Kołem Naukowym Gender Studies UG w latach 2002-2010. Od 2005 doktor habilitowana, rok później profesorka UG. Pełniła funkcję dyrektorki Instytutu Filologii polskiej w latach 2008-2012. Od 2015 roku jest profesorką zwyczajną. W tym samym roku stała się członkinią Polskiego Towarzystwa Studiów Nad Europejskim Romantyzmem oraz kapituły Nagrody Literackiej im. Witolda Gombrowicza.

Ewa Graczyk jest autorką pozycji takich jak: *Ćma. O Stanisławie Przybyszewskiej*, *O Gombrowiczu, Kunderze, Grassie i innych ważnych sprawach. Eseje*, *Przed wybuchem wstrząsnąć. O twórczości Gombrowicza w okresie międzywojennym - za którą dostała nominację do Nagrody Nike i Od Żmichowskiej do Masłowskiej. O pisarstwie w nadwiślańskim kraju - za tę książkę nominowano ją do Nagrody Literackiej Gdynia*. Napisała szereg artykułów i czasopism naukowych.

Działalność społeczna, feministyczna i prorównościowa stanowią ważny element w życiorysie Ewy Graczyk. Zainicjowała i współorganizowała pierwsze Manify w Trójmieście. Jest członkinią NEWW Polska - Wschodnio-Zachodniej Sieci Współpracy Kobiet, Klubu Krytyki Politycznej, Tolerado - Stowarzyszenia na rzecz osób LGBT oraz Fundacji Gender Center. Zaangażowała się również w Pracownię Badań Narracji o Kobietach i Kobiet. Współtworzyła Trójmiejską Akcję Kobiecą oraz Pomorskie Kongresy Kobiet.

W wywiadzie dla Repliki mówi: „Moja orientacja to dezorientacja. Należę do ludzi, którzy się źle czują, gdy mają się określić w sposób jednoznaczny” (Słowik 2015).

Bibliografia

- Graczyk E., *Ćma. O Stanisławie Przybyszewskiej*, Warszawa 1994.
- Graczyk E., *Od Żmichowskiej do Masłowskiej. O pisarstwie w nadwiślańskim kraju*, Gdańsk 2013.
- Graczyk E., *O Gombrowiczu, Kunderze, Grassie i innych ważnych sprawach. Eseje*, Gdańsk 1994.
- Graczyk E., *Przed wybuchem wstrząsnąć. O twórczości Witolda Gombrowicza w okresie międzywojennym*, Gdańsk 2004.
- Kurek J., *Graczyk Ewa*, [w:] *Gedanopedia*, https://www.gedanopedia.pl/gdansk/?title=GRACZYK_EWA. Dostęp: 15.10.2018.
- Słowik K., *Ewa Graczyk: Życ według swojego pragnienia*, 2015, nr 56, <http://www.wysokieobcasy.pl/wysokie-obcasy/1,115167,18641615,ewa-graczyk-zyc-wedlug-swojego-pragnienia.html>. Dostęp: 15.10.2018.
- Prof. dr hab. Ewa Graczyk, https://fil.ug.edu.pl/strona/14951/prof_ug_dr_hab_ewa_graczyk. Dostęp: 15.10.2018.

Autorka: Weronika Grygorcewicz

TEODORA GULGOWSKA

1860-1951

Teodora Gulgowska (z domu Fethke) – malarka, współzałożycielka skansenu we Wdzydzach Kiszewskich, prekursorka współczesnego haftu kaszubskiego. Urodziła się 24 września 1860 w Wielkich Chetmach koło Chojnic, zmarła 21 lutego 1951 we Wdzydzach Kiszewskich.

Teodora Agata Fethke urodziła się w rodzinie niemieckiego nauczyciela. Studiowała w Berlinie w szkole Lettego, gdzie, oprócz malarstwa, uczyła się także grafiki użytkowej i hafciarstwa. W 1899 roku poznała polskiego nauczyciela, Izydora Gulgowskiego, i mimo oporu swojej rodziny poślubiła go w maju tego samego roku. 21 kwietnia 1906 małżonkowie odkupili od gospodarza Michała Hince XVIII-wieczną chałupę podcieniową, w której utworzyli Kaszubskie Muzeum we Wdzydzach, pierwsze na ziemiach polskich muzeum na wolnym powietrzu. Dziś znane jest jako Kaszubski Park Etnograficzny im. Teodory i Izydora Gulgowskich. W tym samym okresie Teodora Gulgowska rozpoczęła starania o odnowienie tradycyjnego rzemiosła kaszubskiego, wykorzystując w tym celu zdobyte w Berlinie wykształcenie. Stworzyła współczesny haft kaszubski, była twórczynią tak zwanej szkoły wdzydzkiej, organizowała kursy hafciarskie dla kaszubskich dziewcząt. Wykształciła około stu profesjonalnych hafciarek. Dla ich prac znalazła rynek zbytu, między innymi w Niemczech, zapewniając tym samym miejscowym kobietom zarobek. Tradycyjną paletę barw haftu kaszubskiego wzbogaciła o dodatkowe kolory: brązowy, fioletowy i morelowy.

W cztery lata po śmierci męża zdecydowała się sprzedać Skarbowi Państwa zbiory Muzeum oraz parcelę, na której się znajdowało w 1929 roku. Pozostała jednak jego opiekunem z ramienia konserwatora zabytków w Poznaniu. Po II wojnie światowej Gulgowska pozostawała praktycznie bez środków do życia. W 1946 roku otrzymała jednorazową zapomogę, a w 1948 – stałą rentę. Po upaństwowieniu i przekazaniu zbiorów do Muzeum Pomorskiego (dziś Muzeum Narodowego w Gdańsku) Gulgowska otrzymała w 1950 roku angaż kancelistki w swojej dawnej placówce muzealnej. Zmarła rok później w wieku 91 lat. Została pochowana obok swojego męża we wspólnym grobie położonym na terenie Muzeum we Wdzydzach.

Bibliografia

Bolduan, T., *Nowy bedeker kaszubski*, Gdańsk 2002.

Joć, I., Szymikowski, E., *Haft kaszubski i hafty z Pomorza*, Gdynia 2010.

Autorka: Anna Sadowska

ANNA HENSCHEL

1929-2018

Projektantka, urbanistka, odznaczona honorową odznaką „Za zasługi dla Gdańska”. Urodziła się 30 grudnia 1929 w Wolnym Mieście Gdańsk, zmarła 22 marca 2018 w Gdańsku.

Początkowo wraz z rodzicami, Władysławem i Hertą, mieszkała na terenie Głównego Miasta w rejonie Długich Ogrodów. Następnie rodzina przeniosiła się do Sopotu, gdzie Anna uczęszczała najpierw do szkoły powszechnej Gdańskiej Macierzy Szkolnej w Sopocie, a następnie do Państwowej Szkoły Powszechnej w Gdyni. Po wojnie zamieszkała w Krakowie, gdzie w 1945 roku ukończyła Państwowe Gimnazjum i Liceum im. Józefy Joteyko. Dyplom obroniła na Wydziale Architektury Politechniki Krakowskiej. Od 1956 roku ponownie zamieszkała w Gdańsku. Początkowo we Wrzeszczu, następnie dostała przydział mieszkaniowy na ulicy Mariackiej. Aktywnie uczestniczyła w planowaniu i odbudowie miasta. Była pracowniczką Państwowego Przedsiębiorstwa Projektowania Budownictwa Miejskiego „Miastoprojekt – Gdańsk”, powołanego w 1951 roku. Odpowiadała między innymi za projekty inwestycji z zakresu budownictwa oraz inwestycji produkcyjno-usługowych. Była również autorką projektu rekonstrukcji i regotyzacji Bramy Krowiej.

Bibliografia:

Wywiad z Anną Henschel i jej archiwa rodzinne. Wywiad przeprowadzony przez Dominikę Ikonnikow, w różnych terminach, również prowadzone były rozmowy prywatne. Wywiad nie był nagrywany. Rozmowy uzupełniało spotkanie, które odbyło się 12.05.2016 roku w Filii Gdańskiej.

Autorka: Dominika Ikonnikow

MARIA JANION

1926-

Historyczka literatury i idei, legendarna wykładowczyni akademicka, wybitna znawczyni i interpretatorka romantyzmu.

Urodziła się w 1926 roku w podwileńskich Mońkach. Dzieciństwo oraz czas wojny spędziła w Wilnie, gdzie uczęszczała na tajne komplety. Po wojnie mieszkała w Bydgoszczy, potem w Łodzi, a w 1949 osiadła w Warszawie. Studiowała polonistykę na Uniwersytecie Łódzkim i Uniwersytecie Warszawskim. Od 1948 roku do przejścia na emeryturę w 1997 pracowała w Instytucie Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk.

Jej rewolucyjne myślenie o romantyzmie miało ogromny wpływ na polską humanistykę. Wskazywała na pomijane dotychczas cechy tego okresu literackiego, jak indywidualizm czy perspektywa wykluczonych: dziecka, kobiety, szaleńca, ale również doświadczenie zła, transgresji i inności. Kwestionowała tradycyjne odczytania dzieł literackich. Studia nad literaturą były dla niej punktem wyjścia do próby zrozumienia dzisiejszej Polski oraz jej mieszkańców i mieszkanki, jak też dziejów polskiego społeczeństwa. Za swój obowiązek uznała przekazanie tej wiedzy innym, dlatego bardzo ważną częścią jej życia była praca ze studentami i studentkami. Pracę tę rozpoczęła w 1957 roku w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Gdańsku, a jej najbardziej owocnym rozdziałem były słynne seminaria, które prowadziła najpierw w Gdańsku, a potem także w Warszawie. Spotkania te były jednym z najciekawszych fenomenów kulturowych i naukowych ostatniego półwiecza i doświadczeniem formacyjnym dla szeregu intelektualistów i intelektualistek. Owocem gdańskiego seminarium jest wydana w latach 1981–1988 seria „Transgresje”, będąca zbiorem polskich i zagranicznych tekstów, a także zapisów wykładów Janion i dyskusji studenckich.

Janion zapoznawała studentów ze słabo znaną, współczesną humanistyką zachodnią, uczyła łamania utartych stereotypów, interpretowania wciąż od nowa, odważnego myślenia, ale też pokazywała, jak dyskutować i rozumiale wyklądać skomplikowane teorie oraz jak przygotowywać się do zajęć. Na każde spotkanie przychodziła doskonale przygotowana, przynosiła wielostronicowe, szczegółowe notatki i stosy książek. Była uwielbiana przez studentów i często nazywana „Mistrzynią”. W 1968 roku na fali represji marcowych oraz w czasie stanu wojennego w 1982 była przez władze odsuwana od pracy wykładowczej ze względu na duży wpływ, jaki wywierała na studentów. W 1994 roku jako pierwsza kobieta otrzymała tytuł honoris causa Uniwersytetu Gdańskiego „za stworzenie nowej wizji humanistyki, za znakomite dzieła o romantyzmie, które kształtują polską wyobraźnię zbiorową, za wybitny wkład w rozwój gdańskiego środowiska naukowego” (*Doktorzy Honorowi Uniwersytetu Gdańskiego*).

Oprócz napisania wielu książek, rozpraw i artykułów, redagowała rozmaite publikacje i serie wydawnicze (m.in. „Bibliotekę Romantyczną” i „Obraz Literatury Polskiej”) oraz inicjowała i organizowała rozmaite wydarzenia naukowe. Uważa się za patriotkę i feministkę, nie waha się również zabrać głosu w ważnych dla naszego kraju momentach. Na Kongresie Kultury w 1981 roku nawoływała do konieczności przekształcenia emocjonalnego zrywu solidarnościowego w bardziej trwałą wysiłkę intelektualny. W liście do Kongresu Kultury, tym razem z 2016 roku, wyraziła głębokie zaniepokojenie powrotem narracji państwowej do mesjanizmu, pisząc: „Naród, który nie umie istnieć bez cierpienia, musi sam sobie je zadawać” (Kicińska 2016). Wielokrotnie wyrażała sprzeciw wobec rasizmu, ksenofobii, homofobii i mizoginii. Angażowała się w odrodzenie polskiego feminizmu. W wykładzie inaugurującym Kongres Kobiet w 2009 roku mówiła: „Kobieca solidarność – wciąż obśmiewana i demaskowana jako fikcja – jest naszym obowiązkiem” (Kicińska 2016).

Z okazji 90. urodzin Marii Janion jej uczniowie założyli stronę internetową janion.pl, będącą bogatym i ciągle uzupełnianym archiwum jej pracy wykładowczej, gdzie znajdują się również zapisy audio z jej słynnych seminariów.

Bibliografia

Biogram, <http://janion.pl/biogram>. Dostęp: 07.10.2018.

Doktorzy Honorowi Uniwersytetu Gdańskiego,

https://ug.edu.pl/universytet/o_nas/doktoraty_honoris_causa. Dostęp: 07.10.2018.

Gliński M., *Maria Janion*, <https://culture.pl/pl/tworca/maria-janion>. Dostęp: 07.10.2018.

Kicińska M., *Maria Janion. Tytanka pije wrzątek*, 2016, <http://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,21165115,maria-janion-tytanka-pije-wrzatek.html>. Dostęp: 07.10.2018.

Kreator Kultury: Maria Janion, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/kultura/paszporty/205477,1,kreator-kultury-maria-janion.read>. Dostęp: 07.10.2018.

Seminarium, <http://janion.pl/seminarium>. Dostęp: 07.10.2018.

Transe – traumy – transgresje, t.1: Niedobre dziecię. Z Marią Janion rozmawia Kazimiera Szczuka, Warszawa 2012.

Transe – traumy – transgresje, t.2: Prof. Misia. Z Marią Janion rozmawia Kazimiera Szczuka, Warszawa 2014.

Autorka: Agnieszka Chylińska

JANINA JARZYNÓWNA-SOBCZAK

1915-2004

Założycielka Państwowej Szkoły Baletowej w Gdańsku, tancerka, choreografka, pedagogożka i aktorka. Urodziła się 28 stycznia 1915 roku w Wiedniu.

W dzieciństwie dostrzeżono jej talent podczas występu baletowego i zaproponowano kształcenie we Francji, jednak rodzina nie wyraziła zgody na samotny wyjazd początkującej tancerki.

W 1938 roku uzyskała dyplom Konserwatorium Tańca w Krakowie. Tam została zatrudniona w Teatrze im. Juliusza Słowackiego. W 1945 roku zdała egzamin przed komisją Związku Artystów Scen Polskich (ZASP). Na Pomorze trafiła po wojnie, w 1946 roku, gdy z mężem odwiedzali rodzinę. Początkowo nie planowała przeprowadzki do Gdańska. Została jednak namówiona przez miejscowych rządzących na założenie w mieście szkoły baletowej.

Przy Jaśkowej Dolinie, gdzie również mieszkała, otworzyła Szkołę Tańca Artystycznego, którą w 1952 roku przekształcono Państwową Szkołę Baletową (z siedzibą przy ul. Legionów). Jarzynówna-Sobczak pełniła w niej funkcję dyrektorki i pedagogożki. Współpracowała jako choreografka, między innymi z Teatrem Wybrzeże, Operą Bałtycką i Filharmonią Bałtycką. Karierę artystyczną artystki podsumowuje ponad czterdzieści spektakli baletowych. Te najbardziej cenione to Cudowny mandaryn Beli Bartoka, Niobe Juliusza Łuciuka czy Tytania i osioł Zbigniewa Turskiego. Okrzyknięta „matką gdańskiego baletu”, jako pierwsza polska choreografka tworzyła balet współczesny. Należała również do Związku Artystów Scen Polskich.

Wspominana jest jako niezwykle, profesjonalna, niekiedy surowa (Wojciechowska 2004: 92-94). Wprowadziła nowe innowacyjne spojrzenie na sztukę baletową w Polsce. Mówiła: „Matki, zapisujące swoje dzieci do szkoły baletowej tylko z próżności nie zdają sobie sprawy z tego, na co je skazują. Na ciężką, fizyczną pracę, na nieprzerwany, kolosalny wysiłek, na codzienne, szalone zmęczenie, fizyczne i psychiczne” (Wojciechowska 2004: 92). Dla Jarzynówny-Sobczak liczyła się pasja i całkowite oddanie tańcu, a przede wszystkim talent.

W 1995 roku z okazji czterdziestolecia pracy artystycznej została uhonorowana Krzyżem Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski z Gwiazdą, a w 1997 otrzymała odznaczenie za wybitne zasługi dla miasta, przyznawane przez Radę Miasta Gdańska. W 2003 roku ukazała się książka *Rozmowy o tańcu*, poświęcona życiu artystycznemu Janiny Jarzynówny-Sobczak, autorstwa Barbary Kanold.

Zmarła 14 września 2004 roku w Gdańsku.

Bibliografia:

Czajkowska J., *Janina Jarzynówna-Sobczak*, <http://www.taniecpolska.pl/ludzie/171>. Dostęp: 15.10.18.

Kanold B., *Rozmowy o tańcu*, Wydawnictwo Oskar, Gdańsk 2003.

Krzyżyńska O., *Jarzynówna-Sobczak Janina*, https://www.gedanopedia.pl/?title=JARZYN%C3%93WNA-SOBCZAK_JANINA. Dostęp: 15 X 2018.

Legierska A., *Janina Jarzynówna-Sobczak*, <https://culture.pl/pl/tworca/janina-jarzynowna-sobczak>. Dostęp: 15.10.2018.

Wojciechowska R., *Pani profesor tańczy*, [w:] *Znani nieznanymi. Opowieści o gdańszczanach*, Gdańsk 2004, s. 91-94.

Autorka: Weronika Grygorcewicz

JANINA JAUER

1939-1998

Janina Stanisława Jauer (z domu Frączek) – działaczka opozycyjna, urodziła się 7 maja 1939 w Mościcach dawniej wsi w województwie krakowskim obecnie dzielnicy Tarnowa.

W Tarnowie ukończyła szkołę podstawową i średnią. Po uzyskaniu świadectwa dojrzałości, w 1958 roku rozpoczęła studia filozoficzne na Uniwersytecie Warszawskim. Z dokumentów archiwum uniwersytetu (Akta studenckie Janina Frączek, sygn. Ifiz 37206) wynika, że utrzymywała się ze stypendium, mieszkając w domu studenckim na Kickiego 12. Studia ukończyła planowo obroną pracy magisterskiej *Utopia społeczna P. Kropotkina* pod kierunkiem profesor Hanny Temkinowej z wynikiem bardzo dobrym w 1963 roku. W tym samym roku została delegowana przez komisję zatrudnienia Uniwersytetu Warszawskiego do pracy w Zakładzie Filozofii w Katedrze Ekonomii Politycznej Wyższej Szkoły Ekonomicznej (WSE) w Sopocie (obecnie Wydział Zarządzania Uniwersytetu Gdańskiego). Podjęła również pracę na pół etatu w Wyższej Szkole Pedagogicznej (WSP) w Gdańsku w Katedrze Filozofii pod kierownictwem profesor Ireny Szumilewicz. W 1965 roku otworzyła przewód doktorski na Wydziale Filozofii Uniwersytetu Warszawskiego, a w latach 1966–1967 przebywała na czteromiesięcznym stypendium naukowym na Uniwersytecie Paryskim we Francji (Sorbona). Tematem jej dociekań naukowych była koncepcja jednostki i społeczeństwa w świetle dialektyki Proudhona, francuskiego polityka, filozofa i publicyści. Biegłe władała językiem francuskim, niemieckim i rosyjskim.

Koniec błyskotliwie rozpoczętej kariery naukowej nastąpił po niezgodnym z prawem zwolnieniu Jauer z pracy 21 lutego 1969 roku. Analizując akta osobowe można się dowiedzieć, że powodem zwolnienia był konflikt na tle ideologicznym i personalnym, w którym ambicje kolegi z pracy zaważyły na losie Jauer. Z raportu Senackiej Komisji Uniwersytetu Gdańskiego (Akta osobowe Janina Jauer) wynika, że wypowiedzenie pracy było niedopuszczalne. Wszystkie zarzuty, jak bezzasadne przedłużanie pobytu na stypendium w Paryżu, opryskliwość, negowanie w gronie profesorskim potrzeby marksistowskiej filozofii czy zajmowanie się intrygami, formułowane były przez jedną osobę. W raporcie czytamy: „można sądzić, iż w wyniku wniosków doc. dr. Lebedzińskiego początkowo prywatna opinia o przydatności pracy merytorycznej i ideologicznej na uczelni przekształciła się w oficjalną partyjną opinię Komitetu Uczelnianego PZPR zamykając szanse pracy na uczelni [Janinie Jauer – dop. BK]”.

Stan wojenny uniemożliwił rehabilitację naukowcy. Mimo wieloletnich starań, nigdy nie udało jej się powrócić na uczelnię i ponownie podjąć pracy naukowej. Talent i błyskotliwość Janiny Jauer ujawniły się ponownie w 1982 r. podczas pracy na rzecz opozycji demokratycznej. Pod pseudonimem Agata, po wprowadzeniu stanu wojennego, podjęła działalność kontrwywiadowczą, która stanowiła ważny wkład w bezpieczeństwo demokratycznej opozycji w Trójmieście. Wraz z zaprzyjaźnionymi koleżankami – Janiną Bielecką i Hanną

Skarżyńską – prowadziły nasłuch Służb Bezpieczeństwa (SB) za pomocą otrzymanego od Jana Krzysztofa Bieleckiego odbiornika radiowego. Bogdan Borusewicz wspomina: „doszła do perfekcji, na podstawie głosu z centrali była w stanie zidentyfikować funkcjonariusza odpowiedzialnego za dany obszar działań służb, co pozwalało w przybliżeniu określić, gdzie prowadzona jest obserwacja. Wtedy Janka z koleżankąjechały Fiatem 126p w typowane miejsce, by ustalić obserwatorów i dokonać nasłuchu ich działań. Co dwa tygodnie otrzymywałem raport spisany z dużą starannością, gdzie prowadzona jest obserwacja, ile osób prowadzi obserwację oraz co mówią, z niezwykle trafnością określała miejsce prowadzenia obserwacji. Była niezwykle inteligentna i dociekliwa, bez problemu łamała prymitywne szyfry służb” (Wywiad z Marszałkiem Borusewiczem). Panie, nie budząc podejrzeń, śledziły obserwacje prowadzone przez SB. Dzięki raportom, Borusewicz mógł wnioskować o planowanych działaniach służb oraz stopniu zagrożenia dla działalności podziemia. Jan Krzysztof Bielecki (Wywiad z Krzysztofem Bieleckim), działacz opozycyjny, w 1991 roku premier rządu, wspomina Janinę Jauer jako „kombinację inteligencji i odwagi”. Służby Bezpieczeństwa nigdy nie odkryły jej tożsamości, a w archiwach IPN-u nie ma żadnych materiałów jej dotyczących. Rehabilitacja i uznanie za bezpodstawne rozwiązanie stosunku pracy nastąpiło po dwudziestu jeden latach, dopiero w 1990 roku.

Janina Jauer zmarła 12 września 1998 roku, spoczywa na Cmentarzu Komunalnym w Sopocie.

Bibliografia

Akta studenckie Janina Frączek, Archiwum Uniwersytetu Warszawskiego syg. Ifiz 37206.

Akta osobowe Janiana Jauer, Archiwum Uniwersytetu Gdańskiego.

Wywiad z Marszałkiem Borusewiczem, 2.02.2018r., w zasobach autorki.

Wywiad telefoniczny autorki z Krzysztofem Bieleckim z 11.02.2018

Autorka: Barbara Kijewska

KAZIMIERA JEŻ

1884-1957

Kazimiera Jeż (z domu Paszkowska) – nauczycielka, działaczka patriotyczna i społeczna.

Urodziła się 18 września 1884 roku w Dakowach Mokrych koło Grodziska Wielkopolskiego, w rodzinie nauczycielskiej. Była córką Leona i Marii, żoną Piotra Jeża, nauczyciela fizyki, publicysty i aktywnego społecznika.

W latach 1920-1924 studiowała geografię i historię na uniwersytecie w Poznaniu. Jeszcze w trakcie studiów, wyjechała na Górną Śląsk, gdzie pracowała w Polskim Komisariacie Plebiscytowym z siedzibą w Bytomiu. Uczyła języka polskiego i śpiewu oraz redagowała „Głos Polek”. W 1925 roku wyszła za mąż za Piotra Jeża, fizyka. W 1935 urodził się ich jedyny syn – Maciej.

W sierpniu 1924 roku Kazimiera Jeż podjęła pracę w gdańskim Gimnazjum Polskim Macierzy Szkolnej jako nauczycielka geografii. Została także pierwszą opiekunką żeńskiej drużyny harcerek działającej przy Gimnazjum, a od 1928 roku – opiekunką szkolnego koła krajoznawczego. W międzyczasie wraz z mężem rozpoczęła budowę domu w Gdyni. Dom szybko zyskał miano ośrodka życia patriotycznego i stał się miejscem spotkań młodzieży, na cześć gospodarzy nazywano go Jeżówką. Kazimiera rozpoczęła swą działalność w Towarzystwie Przyjaciół Nauki i Sztuki oraz zaczęła publikować prace naukowo-publicystyczne, między innymi o germanizacji Pomorza Wschodniego, co nie podobało się Niemcom mieszkającym w Gdańsku. Jedną z prac stała się nawet przyczyną wystawienia za ich autorką listów gończych. Zastępną jako główną oponentkę Hermanna Rauschninga, nazistowskiego senatora Senatu Wolnego Miasta Gdańska, który opisywał germanizację Pomorza i Wielkopolski. W 1931 roku została zmuszona do odejścia ze szkoły.

W 1938 roku państwo Jeżowie wyprowadzili się do Warszawy. W czasie wojny pani Kazimiera wraz z synem udali się do Lwowa; mąż służył w wojsku i zginął w 1940 roku. We Lwowie pracowała na politechnice, ucząc języka niemieckiego. W 1944 przeniosła się do Kielc, a po zakończeniu wojny – z powrotem do Gdyni, gdzie zamieszkała ponownie w „Jeżówce” z synem. Podjęła pracę w Instytucie Bałtyckim w dziale toponomastyki – zajmowała się nadawaniem polskich nazw ulicom i miejscowościom na Pomorzu, Warmii i Mazurach. Pod koniec życia pracowała w Archiwum Państwowym w Gdańsku, zajmując się w głównej mierze mapami.

Zmarła 10 września 1957 roku w Gdyni.

Bibliografia

Andrzejewski, M., *Ludzie Wolnego Miasta Gdańska (1920-1939)*, Gdańsk 1997.

Sadurska, M., *Nauczycielka geografii*, <http://www.gdanskstrefa.com/nauczycielka-geografii/#comments>. Dostęp: 20.11.2018.

Autorka: Anna Zielińska-Fedoruk

KLINA JĘDRUSIK

1930-1991

Wybitna aktorka teatralna, filmowa i telewizyjna. Urodziła się 5 lutego 1930 roku w Gnaszynie, zmarła 7 sierpnia 1991 roku w Warszawie.

Była córką Henryka Jędrusika, senatora RP oraz Zofii (z domu Kuklińskiej). Uczęszczała do prowadzonej przez ojca eksperymentalnej szkoły podstawowej w Gnaszynie; szkołę średnią skończyła w Częstochowie, zdając eksternistycznie maturę w 1948 roku. W latach 1948–1953 studiowała w Państwowej Wyższej Szkole Aktorskiej w Krakowie. Po raz pierwszy wystąpiła na scenie jako studentka (statystowanie i występ wokalny) w sztuce Lubow Jarowaja.

Po studiach przyjechała do Trójmiasta wraz z reżyserką Lidią Zamkow, kierowniczką artystyczną Teatru Wybrzeże. Pełnoprawny debiut teatralny Jędrusik miał miejsce na deskach tego teatru 16 grudnia 1953 roku w sztuce *Barbarzyńcy* Maksyma Gorkiego (rola Katii). Aktorka zamieszkała, wraz grupą krakowskich absolwentów szkoły teatralnej, najpierw w Sopocie w Domu Aktora (dziś ZAIKS), następnie na drugim piętrze kamienicy przy ul. Długiej 72 w Gdańsku. Spędziła w Teatrze Wybrzeże dwa sezony artystyczne, grając jeszcze w przedstawieniach: *Nie igra się z miłością* Alfreda de Musseta jako Kamilla oraz w *Pannie bez posagu Aleksandra Ostrowskiego* (rola Larysy Dmitriewnej). Występowała także w reżyserowanym przez Zamkow programie kabaretowym *Żart od morza*, w którym śpiewała między innymi Gdańską piosenkę, utwór ze słowami Stanisławy Fleszarowej-Muskat. Współpracowała również z Rozgłośnią Gdańską Polskiego Radia, między innymi w kabarecie literackim *Oberża pod Neptunem*. W swoim „gdańskim” okresie Jędrusik poznała przyszłego męża, pisarza Stanisława Dygata, który w latach 1953–1955 pełnił funkcję kierownika literackiego Teatru Wybrzeże. Formalnie związek małżeński z Dygatem zawarła w lipcu 1958 roku, już po wyjeździe do Warszawy.

Po opuszczeniu Gdańska przez Zamkow i Dygata oraz po osobistych komplikacjach (poronienie, hospitalizacja), Jędrusik zakończyła we wrześniu 1955 roku współpracę z Teatrem Wybrzeże i wyjechała do stolicy. Pracowała tam między innymi w warszawskich teatrach: Narodowym, Współczesnym, Polskim, Rozmaitości, zastępowała też ważnymi kreacjami aktorskimi, jak Polly (*Opera za 3 grosze Bertolda*. Brechta, 1958 rok) czy Eleonora (*Tango Sławomira Mrożka*, 1990 rok). Popularność przyniosły jej występy w *Kabarecie Starszych Panów*, w którym wykorzystwała muzykalność i naturalny talent wokalny. Z ról filmowych zagrała między innymi panią Wąsowską (*Lalka* w reżyserii Wojciecha Hasa, 1968 rok) oraz Lucy Zuckerową (*Ziemia obiecana* w reżyserii Andrzeja Wajdy, 1974 rok). Współpracowała też z Teatrem Telewizji. Choć nie powróciła już zawodowo na stałe do Gdańska, wystąpiła w filmach związanych tematycznie z Wybrzeżem: *Wolnym Mieście* (reżyseria Stanisław Różewicz, 1958 rok), gdzie grała kelnerkę w piwiarni (niewymieniona, obok innych wybitnych aktorów, w czołówce) i *Molo* (reżyseria Wojciech Solarz, 1968 rok) jako dziennikarka Wanda.

Pod koniec życia cierpiała na ciężką postać astmy. Zmarła nagle w swoim domu na Żoliborzu. Od 2014 jej imię nosi ulica w tej dzielnicy. W Częstochowie od 2008 roku odbywa się festiwal jej imienia.

Bibliografia

Michalski D., *Kalina Jędrusik*, Warszawa 2010.

Ciechowicz J., *Lidia Zamkow w Gdańsku*, „Dialog”, 378 (1988), nr 3, s. 140–146.

Autorka: Anna Sadowska